

Ա Ր Ե Ի Մ Ո Ի Տ Ք

ԱՐՁԱՂԱՆԴ ԵՒ ԲԱԳԱՅԻ ԼՈՒՍԱԼՈՐԱԹԵԱՆ

Ի. Տարի- թիւ 5 Բարիք, տարին 20 իր. գործակալ Պ. Թեյրապեան. Rue de Madame, 43.

1864, Ապրիլ 1

Բարիքէ դուրս, Թեյրապեանի ծովագերեայ քաղաքներու համար 25 իր.

ԱԶԱԶՈՒՆ ԻՇԻԱՆ

Վերադառնալով իմ անցած պատմելի մէջ, քաղաք տակի մանի, չառանգոր, հանդիպելու ձերանի անձի մը որ բաղնալիս էր անձանիքի է գլխովին եւ որ գրեթէ միշտ տառնալիս պառչտ կ'առնու իմ քաղաքանի (բերքինի) ծառերու ներքեւ:

Այս անձը նշանաւոր թան մը հանի գործէն. իր շարժումները հասարակ են եւ վրայի հարգումը տակի հին կ'երեւի քան թէ նոր: Գլխովի գլխովի պէս, կտրմի-կտրուի ներքով կը գործարարի եւ իր սոխառի մարտը շատ թաւաթիւն չը յայտնէր: Երեւոյն նպիտի կամ Պայիսի շրջանի մը կը նմանի եւ նայողին համարու թիւնը չը շարժէր բնաւ:

Սակայն նորը արածուիլեան հով մը կայ հան որ աներակ սիրտի յոգի մը կը ծաղի եւ կ'արդիւն որ անի-կայ ծաղրի կէտ ընտրուի հեգնանքներէ: Մերունի անձը սոխառի թիւն անի, քաղաքանի քաղաքի կտրու-երքինի քաղաքի (1) մը վրայ տակի եւ ժամերով գնդ-լի մնալ հան, երբեմն ծառի մը ներքեւ, կանոյ տանալ, գտալ նայուածքով բազմաթիւ զննել եւ քաղաքանի մը վրայ անուշ անուշ ծաղիլ. երբեմն ապարհեալ խա-րին մէջ մնալ եւ խաղերու հանդիսատես ըլլալ արժա-նի պէս:

Ինչ կարգէ դուրս էս թիւն: Մէկտ մը չը մտնուի եւ կտրուի լուսնեան մը գառապարտուի, աչքով բիրտ նոսր միտքին ստանալ տալ եւ անով զոհութիւն պանել, ընդունիլ ամեն տրտաքին գոցութիւնները եւ դար-բան մը չը թափել, անտանի մտա կեանք մ'է պա եւ կ'ենթադրէ հարկաւ ստակալի անտարբերութիւն կամ անբաժնի խանգարում մը:

Համբերութիւն բերի ենք ժամերով գինքը հեռանէն համոմտէն քննելու ինչպէս բնալիս մը իր տալիս էլ իյած կենդանին կը քննէ. եւ իր վրայ տակի գոթի գոցակը ենք քան թէ լիակ խնդում որով երբեմն անցնողները լինք կը վիրաւորեն անհարկութիւններ ընելով:

Այս մենտեր քաղաք ձեռնարկ է կամ աւելի մեկին լսենք, ձախ թիւնի կէտ կորուսում է կ'ենք գետեր ս'ը եւ է'ը: անանկ որ շատ գլխովին է գինք նշանակել եւ մէջ մը տեղնելէն ետքը իր երեսը չը մտնուի երբեք:

Սակայն եթէ այս ձեռնարկը խօսի չը սիրէր բնաւ եւ (1) Bane կամ Banquette քաղաք տակ գոցում է:

իր լուսնի թիւնի գոնէ իմաստանի կերպարանք անի, ընդհանապէս կարգէ դուրս կը սիրէ ընթերցում եւ աշ-խատչիւն գեղերը մաղէ անցնել: Բարիքի եւ գաւառնե-րու լրագիրները պէտք է որ իր մէջ ձեռք անցնին ամեն օր:

Վերադառնալով մէջ քաղաքանի պառչտ ընելէն հետեւ կ'ազգի ընթերցումի թանգարանը եւ ժամերով կ'գրա-դի ընելէ քաղաքի թերթերուն լուսնը եւ չ'ըսածը: Ո՛հ ինչ կ'անող իր հասակին համար. երկու ձեռքով մտք մը սցնքան թերթ տակ ու վրայ չ'ընէր եւ ան-քան չը խորտիւր աղաւտներու բարբառը: Ով օր գինք կը տակի Բանարիքիստիւնը, Սիւնը, Իսիսի, Թոն բա-նում պառչիւններուն տնտեսայի յոգաւածները կ'ընէր արդարեւ իր վրայ կը գործնանայ եւ կը լիկ սրբիւ: Հո-սին ստամոքսը որ ամեն տեսակ նիւթ կարծր եւ փո-փոկէ, հաստ քաղաքի քարէ ու մի ներս կ'ըն-դունի ու հանգիստ կը մարտ: Երեւ տեղաւորը մը կամ ձանձրութիւն կը պայթի կամ թուրթիւնէն կը յոգ-թաի եւ կը մրանի. իսկ ինք գոտանք կը սեպէ այս թերթերու գրումը, եւ թանգարանին մեկնելու ատեն իր քայլը միշտ նայն ատով կ'առնու թէ կ'ընէր եւ միտքը ան-հուն բարեբաւ ներքեւ լուսնադրում ըլլայ:

Ով է այս ձեռնարկը ձեռնարկը: — Սազաւոր մը որ իր թաղը կորուստը է. իշխան մը որ գոն ու մանա-ւանդ արքանիք: կը ընտել. տէր մը պարսկ կոյր եւ զոտ բախտը գերի բերի է անմեկնելի տրկամներու:

Չերեւակայէ մէկը թէ կ'ուզենք կոտակել եւ ուր-աւակուն ետիւն մը նկարագրել հոս: Այս ձեռնարկ իշ-խանը ամենուն տեսնելի է եւ որ մը Թրանտայի վրայ տիրելու աչք տնի: Ու տնիկտը փառապարտութիւն ուր տեղ կ'երթաւ անտա կ'ընարեա...

Աւտի ձեռնարկը պիտի ըլլաք Լուի Եօթեւասեր-բարդ, Թաղաւոր Թրանտայի եւ Լուսնի: Լսելու է մէջ մը, երբ ժամերով, օրերով լուսնին պահելէն հետեւ ընտել կը բանայ ինք իր վրայ կը խօսի ու գուշակա-թիւններ կ'ընէ: Ինչ համարակելը հոգաւորութիւն. ինչ անհերքելի փառաւոր ինչպիսի ծայրը եւ ինչ հար եւ բարձր նայուածքին մէջ: Եթէ մէկը սրտած փառա-րէն չը համարուի թէ այս դաժաւիկ իշխանը գրկուի եւ անտեղնութեան զոհ մ'է եւ թէ անտալի տնտեսա-

թիւն մը իրեն երկինքէն շնորհուած իրաւունքը յափըլ-տակեր է, ո՛հ այնպիսին սիրա ու աղիք չ'ունի եւ չ'զգար ամենեւին թէ ինչ բան է ոսկեղոծ աթոռէ մը վար գլոր-ուիլ ու անարժանք մարդու մը կարգը անցնիլ...:

Բայց իրաւունքի ճշմարիտ տէրը վհատութիւն ինչ ըսել է չը դիտէր եւ ամեն բան ի գործ կը դնէ որ վերը-տին ձեռք բերէ զայն եթէ կորուստն ելու զժախտութիւն ունի: Արժեքն է իր սուջեւ արգելքները կը սքողուին եւ ամեն զժախտութիւն աներեւոյթ կ'ըլլայ իր բոլոր-տիքը: Գծախտին աչքը լաւ չը տեսնէր: Ասկէ գատ աշ-խարհս յոյսի աշխարհ է: Մարդ յոյսով կ'ապրի եւ յի-շելով կը միխթարուի: Որ չը ծնած ինչեւր կը ծնին: Գուցէ վաղուան օրը խռովութիւն մը բերէ. գուցէ այս վաղեանիս փոթորիկ մը ծագի. գուցէ արդարութեան արեւը յանկարծ փայլի, հօրիզոնին սեւ ամպերը փա-րատէ, արծիւը Թիւլըրիէն հարած է եւ շուշանը զծէ ծիրանի վերարկուին վրայ ձեռնատին գաւազան տալով եւ իր դատարկ գրպանին մէջ սոկի թափելով լիա-բուռն...:

Աստուած միշտ իրաւունքի կողմ է. ինչ կ'ըսենք, Աստուած իրաւունք իսկ է եւ չը ներէր որ իր հաւատա-րիմ զինուորը ոտքի ներքեւ իյնայ. հարկ է որ անիկա յաղթութիւն գտնէ եւ պատկուի ամեն արժանի փառ-քով: Եթէ Աստուած չ'է տուեր իշխելու պարգեւը, մի-թէ՛ աստուածային իրաւունքէ՛ դատ կայ ուրիշ հիմմը որու վրայ մարդկային ընկերութիւնը հաստատուի եւ շփոթներէ եւ խռովութիւններէ եւ ուեւներէ բոլորո-վին գերծ միջոցով կը համարձակի այս՝ բանը եւ ձեռ-նառնէ մը...:

Հարցն իրեն նման մարդերու եւ կը համոզուի թէ՛ ազգերու բոլոր քաղաքային կեանքը աստուածային իրաւունքի վրայ կը հիմնուի. այս իրաւունքը Աստուծոյ ընտրուած իշխաններու միայն տրուած է: Միւս մարդե-քը իրաւունք չ'ունին հապա պարտաւորութիւն: Իշխա-նին նաեւ ձեռնառ իշխանին, գաւազան՝ եւ մարդու հնազանդութիւն: Իշխանին աթոռ՝ մարդու գետին: Իշ-խանին ծիրանի մետաքս, մարդու հաստ շապիկ եւ եր-բեմն մերկութիւն...: Երբ Աստուծու ընտրածը կ'իշխէ, պէտք է որ մարդ իշխուի. երբ կը հրամայէ պէտք է որ հպատակի. երբ կը փայտակէ պէտք է որ ծնրադրէ եւ երբ կ'որոտայ պէտք է որ ոտքի ահարեւ: Ալիկըն իմաստութեան երկիւղ իշխանին է, վասն զի իշխանը Աստուծու ծառայ է եւ մարդ՝ իշխանին: Մենք ամենքս ուրեմն ծառային ծառայ ենք եւ կը հարկադրուինք ծա-ռայ մնալ ո՛րքան եւ շունչ ունինք վրանիս...:

Ազգ մը այսինքն մարդերու հաւաքում մը նոյն վիճա-կի մէջ կը գտնուի եւ հետեւապէս չը կրնար իրաւունքով մը պարծիլ եւ իր ինքնօրէնութիւնը հաստատել: Աս-տուած յաղգերը, մարդերու պէս, իշխաններու տուաւ եւ ստիպեց որ հնազանդին իզպաւ:

Երբ Պօսիւն կ'ըսէ. Իրաւունքին դէմ իրաւունք չը կայ, կ'ուզէ ակնարկութիւն ընել աստուածային իրաւ-ունքին որն որ իշխաններու միայն տրուած է. եւ ոչ

մարդկային իրաւունքի որն որ փիլիսոփաներէ հնար-ուած կեղծիք կը սեպուի եւ հետեւութիւն ունի ընկե-րութեան լուծումը...:

Այսպէս կը խորհի եւ կը խօսի Ֆրանսայի ապառնի թագաւորը, եւ ամեն օր կ'սպասէ որ աստուածային իրաւունքը դայ, զինք առնու եւ հայրենի աթոռին վրայ հանէ առօք փառօք: Այս յոյսով կ'ապրի Նուի եթեւ-տասերորդը եւ վախճանք այս յոյսով... պիտի մեռնի:

Աստուած ողորմի հոգաւն. վասն զի թագաւոր պիտի ըլլամ ըսողը հիմայ մարդութեան իսկ ելած է. տեսնողը կամ լսողը թատրի մ'առջեւ կը կարծէ զինքը. վայրկեան մը կամ երկու՝ ակնաջ կը դնէ պատմած երազներուն, եւ ետքը կ'առնու, կը քայլէ երբեմն խնդումով եւ երբեմն հեգնալի շարժով, բայց քիչ անգամ սրղողած: Ինչո՞ւ սրղողիլ զիմակի կամ բախուկ գանգի մ'առջեւ...:

Ուր տեղ եւ տեսնենք Ֆրանսայի այս ձեռնառ եւ անգարդ ապառնի թագաւորը, կը յիշենք, գրեթէ ակա-մայ, ուրիշ իշխան մը որ իրեն պտտելու ասպարէզ ընտրած է ո՛չ Վիքսանպուրի պարտէզը հապա Եւրո-պա ի բոլոր մայրաքաղաքները, կ'ուզենք ըսել Վեռն արքայազուն իշխանը...:

Ասիկա եւս թագ ու գաւազան կ'երազէ, տսիկա եւս արքունիք եւ հպատակ գտնելու կ'ենէ, տսիկա եւս աստուածային իրաւունքը առաջ կը դնէ Հայաստանի հողին եւ Հայերու գլխուն վրայ ունեցած իրաւունքը հաստատելու միտքով:

Կ'ըսուի թէ մեծ քաղաքներէ վճռատուէին ետքը Հիմա թիւրքին կը դռնուի, եւ Աստուած գիտէ ԹԷ Դեւ աթոռով վրայ նստելով պատրաստութիւն կը տեսնէ Հայերուն... անունը աւերելու համար:

Իդալիա Արեւմտեքի ասպարէզ է, բայց Վիքսան-պուրի պարտէզէն շատ մեծ ըլլալով մարդ չը կրնար զիւրաւ հանդիպիլ նաեւ նշանաւոր մարդու մը. ուստի Վեռն արքայազուն իշխանը տեսնելու երանութիւն չ'ու-նեցանք երբ Իդալիա կը դռնուէինք: Անհնարին է ու-րեմն մեզ ըսել թէ այս Վեռնը միւսին նման ձեռնառ է թէ ոչ. բայց կ'զգանք (եւ հայրենասիրի զգայութիւնը շատ քիչ անգամ խաբած է զմեզ) կ'զգանք թէ բան մը կը պակսի իր վրայէն: Գուցէ ըղեղին կէսը, գուցէ բո-լորը... գուցէ իսկ մամոնայ. ո՛հ անիրաւ մամոնայ, եր-բէք հարկաւոր եղած տեղը չը գտնուիր...:

Ինչ եւ իցէ, եթէ պակասաւոր կամ անպակաս պատ-կերը չ'ունինք, իր բերնի թափթփուքը քովերինս կը գտնուի եւ կարգէ դուքս... զժգոհութիւն կը տայ մեզ օտար երկրի վրայ: Իր անհեթեթ դրուածներէն կը տեսնուի նախ՝ որ արքայազուն իշխանը աղաղուն իշ-խան մ'է եւ ամեն բանէ առաջ կ'աշխատի պարարտու-թիւն գտնել եւ կեանք հոգալ:

Ինչ ընէ ողորմելին ուժ չ'ունի բնու, եւ իշխելու հա-մար ոյժ պէտք է միշտ. ուստի թողակ կը խնդրէ, կը մուրաց « որպէս զի Իդալիայի զեղեցիկ երկինքին ներ-քեւ անծանօթ կերպով ապրի: »

Խեղճ Հայաստան տմենքը գեղը բերանին կ'առնուն եւ այնքան գեղը կը սիրեն որ նախատուած օրդ մէկը բերան չը բանար նախատինքին դէմ բողբոջելու համար.....

Ս. Ո.

ԾԱՆՆԱԻ ԷՇՆ ԶՄՍՈՒՐ ԻՒՐ

(Շարունակութիւն. Տես քիւ 4.)

Գ.

Սուրբ Մեսրոպի վարժատունը բաւական մեծ չէնք մ'է եւ երկու դասիկոնէ կը բաղկանայ: Ամեն մէկ դասիկոն ունի քառանկիւնի մեծ սրահ մը, չորս խորշը մէյմէկ սրահիկներով:

Ստորին դիտութիւնները, կ'ուզենք ըսել այլու բերն եւ սաղմոսը, վարի դասիկոնը կը տրուէին մանր տղաքներու, ու բարձր դիտութիւնները՝ վերի դասիկոնը: Ենքին դիրքը եւ տեսքը աղւոր են, բայց... (1):

Երկրորդ դասիկոնի դռնէ ներս մտնելու տեսն' աչկողմը կը դռնուի մերկ սենեակ մը ուր երկու դրամի աթուի մը վրայ կը նստէր, այն ատեն, Նաբոլէօն կայսեր ղինուրներէն մէկը, Պենիսթրան անուն, փայտէ սրունքով եւ ժայռի պնդութիւնով անձ մը, եւ կը սորվեցնէր վերը յիշուած ֆրեկի լեզուն, բայց կը սորվեցնէր զայն ղինուրի պէս (2) եւ գրեթէ սլաքի ծայրով: Այս անձը բարձր թիթու էր, կարծիքով բռնասէր եւ ուսումով՝ գրեթէ թեթեւ: Քերականութիւն մը շինէր էր եւ զամենքը կը բռնադատէր որ իր գրած կանոններէ չը խոտորէին: Վայ աչկերտին որ իր կամքէ դուրս կ'էնէր եւ հաւանաձգիքը կը բանար ու կը կտրուար:

Պենիսթրան սովորութիւն ըրեր էր աչկերտները պատժել սենեակէն..... աքսորելով, ինչպէս որ ինքն ալ աքսորուած էր Ֆրանսայէն. ուստի ամենէ փոքր յանցանքի մը համար ա շա քօրք մը կ'ըսէր որ աչկերտներուն սարսուռ կը տար:

Սենեակին դռնէ դուրս վաճառուի Սիպերիա երթալու ծանրութիւն ունէր եւ շատ դժուար էր վերստին Ֆրանսա դառնալ եւ թեթեւանքին հովիտներու մէջ արածուիլ....

Անշուշտ իր խտութիւնը եւ անամփ բարքը առիթ եղած են որ Նաբոլէօն Ա ծուռ կերպով կը դատուէր եւ համակրութիւն չ'էր ընդունէր թարմ միտքերու քով:

Սակայն իր շատ մաքուր ըստածքը եւ օրինաւոր դասաւարտութիւնը Իզմիրի հայ երիտասարդներու տունին ֆրանսերէն խօսելու, այն դիւրութիւնը եւ այն կոկուսութիւնը սրոնց վրայ նաեւ օտարազգի գիտուններ զար-

(1) O quanta species! cerebrum non habet.

(2) Եթէ շու մը կը յիշեմ Պենիսթրան իր նաքը կոտորուեր էր Օսթերլիցի անեղ սրտերազգի մէջ:

մանք յայտներ էն: Եթէ Պենիսթրան հայ միաքը չը կրցաւ լայնցընել եւ Ֆրանսայի դպրութիւնով զայն հաստատել, գոնէ հայու բերանը մաքրեց եւ ասով մեծ ծառայութիւն ըրաւ Սուրբ Մեսրոպի վարժատունին. վասն զի երբ բերանը կը մաքրուի՝ միտքը երկար տեսն ժանգոտած չը մնար եւ ստոյգ գրագիտութիւնը կ'սկսի բազմութեան մը մէջ: Պենիսթրան լեզուի բարբարոսութեան թշնամի էր եւ բոլոր իր աքսորի մէջ ղիզուած բարկութիւնը անոր վրայ կը պարպէր:

Երբ այսօր կը խորհիմ, ինք գինքս կը քննեմ կամ ետեւ նայելով անցեալին փոշին կը խառնեմ, կը տեսնեմ որ բռնութեան դէմ սիրտիս մէջ գտնուած, ինչ կ'ըսեմ, քանդակուած տտելութիւնը այն օրերէ ի վեր սկսած է: Տղայի անկայուն զրայութիւնը մարդու անդրուելի համոզում եղաւ եւ զեռ հիմայ կը տեսէ: Պենիսթրանի ունայն դատերը մոռցայ, իր գրած անհիմն կանոնները միտքէս բոլորովին ելան՝ բայց իր բռնաւորութիւնը եւ իր խոփու գէմքը կը յիշեմ տակաւին, ու իր երեսի գիծերը ինձ կը յայտնեն իշխելու այն պինդ եւ անբ կամքը ուսիէ հոսեր է եւ կը հոսի միշտ մարդկութեան ազէտքին մեծ մասը.....

Հաղիւ թէ յիտուն աչկերտ կար այս գինուր վարժապետին բոլորտիքը, բայց կարծես թէ մեծ գունդի մը կը հրամայէր դատ տալու ատեն, ու երբ իր փայտէ ոտքը տակտակին կը զարնէր սրտմտելով՝ աչկերտները կ'եւեւակայէին թէ տգիտութեան դէմ գէնք կամ թնդանօթ կը քաշուի:

Ստոյգ է որ վարժատունին ընտիր մասը հոն էր եւ թիւին նուազութիւնը միտքի ուժով կը լեցուէր: Հոն էին Սահակ Ապրօ Էֆէնտին, Մարկոսեան Գրիգոր Էֆէնտին եւ ուրիշ եղած կամ ըլլալիք էֆէնտիներ սրանք այն ատեն կատարեալ ֆրեկնոքիւն կը ծախէին եւ իրենց նեղ բանթաւօնով եւ պաշտ կտրած սեթրիով իմ լայն ու կապոյտ վարտիքի կամ զառափի մինթանի վրայ կը խընդային: Իրենք Վօլթերի կամ Տիտորի գիրքերը կը խառնէին եւ ես օրօրուելով թեօֆֆի կը սերտէի Աստուծոյ վերաբերուած բազմութիւն մակդիրները միտքիս մէջ զրոշմելով: Այսօր ես փեղցր կը գնեմ եւ ֆրանսերէն կը թոթովեմ փոքր ի շատէ. իրենք ֆէս կը հադնին եւ քեաթիպի պէս լաւ թիւրքերէն կը խօսին եւ կը գրեն: Ո՛ր այլակերպութիւն (1):

Տիեզերքը յարատեւ փոփոխումի ենթակայ է. այս ժամի մարդը հետեւեալ ժամի մարդուն չը նմանի բոլորովին: Ինչպէս իր մարմինի նիւթեղէն մասերը նոյնպէս իր ներսի աննիւթ էութիւնները անհուն բուքի մը մէջ (2) կ'երեւան: Զարմանք չ'է ուրեմն որ մեր վաղեմի դասընկերները ժամանակին բռնուն օրէնքներու հնազանդին, տղայութեան կեղծիքը, բարեկամութիւնը մոռնան եւ մարդութեան հետ թիւրքի տէր առնան երկար ժամանակ թիւրքութիւնը անգլանքին ետքը: Զարմանք չ'է, կ'ըսեմ, վասն զի հարկին երկութի լուծը ու-

(1) Métamorphose.

(2) Tourbillon.

րիշ աւելի մեծ փոփոխութիւններ ըրած է: Ո՛հ փոփոխութիւնը կը հասկնամ, կ'ընդունիմ իսկ, բայց երանի անոր որ օձի պէս չը փոխուիր եւ ազահոթութիւն կ'ընէ իր սիրտի կամ մտքի մասունքը անգտնելի կերպով կորուսնելու տան: Հին կտոր մը պահելու կ'աշխատի նորութիւն հաղնելու վայրկեանին՝ որպէս զի զլսէն մինչեւ սոքը չ'այլակերպուի եւ... հրէշ մը չը դառնայ...:

«Ծանեաւ էչն զմտուր իւր:» Արո՛ւ կը վերաբերուէր ի վերջէ մեծապատիւ Գրիգոր աղային խօսքը: — Այն փոքր եւ անզարդ սենեակին ուր ֆրանսերէնի դաս կը արուէր Նաբօլէօնի զինուորէն:

Ինչպէս յայտնի կ'երեւի, ազնիւ հոգաբարձուն այս սենեակը ախտ կ'ընէր, վարժապետը՝ ախտապետ, մէջ տեղի սեղանը՝ մտուր եւ աշկերտները, որոնց մէջ են ալ կը գտնուէի, էշ: Այս եղած կծու զովեստին համար չ'եմ գտնուիր բնաւ: զման զի լաւ գիտեմ որ Գրիգոր աղան իրաւունքով ասանկ ծանր ակնարկութիւն մը կ'ընէր թշնամիներու դէմ:

Իր բարի սիրտը եւ յօժարութիւնը այնքան էրած էին այնքան ապաշնորհ կերպով կը զատուէր տգէտներէ, որ տաակով կ'ուզէր վրէժ տանուլ եւ մեղմիկ յաղթութիւն երդել...: Էշ նա ինքն առաքաւ խօսք...: Բայց մեծապատիւ Գրիգոր աղան չ'եր նշմարէր որ ինքն էր ախտին վերակացու իր Սառէրին հետ մէկ տեղ:

Յաղթութիւնը, անկէ ծագած զուարթութիւնը եւ փոքր ի շատէ հեզնութեան ոգին իրեն մոռնալ կը տային թէ աստեղով ինք ալ նոյն սենեակին մէջ նստեր եւ փառքով աշկերտութիւն բրած էր Տէր Ոհան մութ զորքապետին քով: Եթէ մտուրը եղեր չ'էր, անտարակոյս ախտը եւ շէնքը նոյն ձեւը ունէին: Փոփոխութիւնը մատաղէ երկատանիներու եւ ուտելիքին վրայ էր միայն: Թեաւարտի կամ Նարեկի տեղ թեղեմար կամ Հանրիատ կը ծամուէր նոյն ախտով եւ, կը համարձակիմ լսել, նոյն եռանդով, վասն զի մինչեւ մեծ հրդեհին սոսկալի օրը Նոյնի մէջ գոնէ եռանդ կար: Հիմակ ան ալ մարեր եւ հին տուններու պէս մոխիր եղեր է, կ'ըսեն:

Վախ քեզ Նոյնի, վախ քեզ Սուրբ Մարտիի տուն: Կրակը զքեզ խնայեց, բայց դաւակներդ երկու բարոյի ճրագ մը չը կրցան վտուել քու սպիտակ եւ փառաւոր զմբէթի ներքեւ:

Այրի ես այսօր գիտութիւններէ եւ Հայկիկ կամօտարի լեզուներէ ինչպէս այրի էիր հրդեհին երկրորդ օրը երբ բոլորսիք տաք աւերակներէ, փրած պատերէ եւ սոսկալի փոշիէ մը որ ինչ բան չ'էր տեսնուեր եթէ ոչ տուրի սոսկալի սանյութիւն մը:

Չաւակներդ՝ զքեզ զրկող թաղերը եւ զքեզ մեծցընող յիշատակները անգամ չը փողոցին որ միւլիպրութիւն գտնես տգիտութեան ոտքերու ներքեւ թշնամանում եւ խմատակութեան բերնով մրտաւած օրերդ: Կրակէն անգոթեմ եղաւ դաւակներդ բարբառաւոր խառն: Կրակը տուններ այրեց, դաւակներդ տուններուն հիւ մը քանդեցին, շէնքերէք փոխեցին օրպէս զի Հայու թաղը ֆրէնկի թաղին նմանի...:

Կրակը եկեղեցին այրեց, դաւակներդ զերեզմանատունը անհետ ըրին եւ նախնիքներու օրհնած սոկրատիքը, գոհէի փոշոյ նման, հովին արտեցաւ անխնայ...:

Ընտանիքիս սակրտաիք, ո՛ւր էք արդեօք եւ ո՛ր գոհէիկի կօշիկին ներքեւ արդեօք կը փշուրիք հիմայ...: Զո՛ւր տեղը զքեզ բնաւեցի այն քարին ներքեւ ուր ամեն կիրամուտք իրիկուն խունկ կը վառէի տղայի հաւատքով եւ որու վրայ Աստուծու պաշտօնեայ մը աւետարանը ձեռք տուած եւ հանդիսաւորները վկայ բռնելով ըսած էր, — ահաք խոյի կեիք գերեզմանիս...:

Ո՛ կռապաշտութիւն, այս սուրբ քարին կէտը ստեղծուի մը կը ծառայէ հիմայ եւ այնքան տաշուած է որ փորագրութիւն անգամ չ'ունի...: Եւ Խղմիրցիք քնապիս պարտոցները ա՛մօթ կը սեպեն այսօր, եւ այսօր՝ Նոյնիք...: Ո՛ւր էիր ա՛մօթ, ո՛ւր էիր կրօնք՝ երբ մեռեց ներու սակրտաիքը կը պղծուէին եւ քրիստոնէութեան սրբած փոշին կաւի հետ կը խառնուէր բնութիւնը սրտաթունդ վրդովելով...:

«Ծանեաւ էչն զմտուր իւր:» մեծապատիւ Գրիգոր աղան այս սիրուն ակնարկութիւնը կ'ողղէր քանի մը թշնամի ընտանիքներու որոնք, ժամանելով, տարիներով զիմագրութիւն ընելէն ետքը՝ դէպ ի ֆրէնկաթեան կողմը հակելու սկսեր էին մեղմով, եւ արդէն դաւակնին կը զրկէին որ երթան, ուրիշներու պէս, ֆրէնկի մտուրէ ուտեն. որովհետեւ գարին ձրի կը թափուէր հոն բոլոր ազգին համար Յրէնկիստան բնակող հարուստէ մը:

«Ծանեաւ էչն զմտուր իւր:» եւ նզովում զարիւն այնքան կերաւ որ մարդ եղաւ եւ խօսիլ ձկաւ... ֆրէնկերէն:

Այո՛ «Ծանեաւ էչն զմտուր իւր:» Գրիգոր աղան իրաւունք ունէր այս սիրտի զէպքը զուարթ սիրտով իր բարեկամներուն քարոզել, հեզնութեան կծու ժպիտը վրան տանուլ եւ խթանին ծայրը էշերու կողջալին խօթել: Այս կերպով ոչ միայն կ'ստիպէր զանոնք որ իրենց սխալը խոստովանին, դարձը յայտնեն այլ եւ ուրիշ թմրած ու ամբած ազգայիններու ազգ կ'առնէր որ հին մտուրներէ հեռանալու ատենը եկաւ եւ հարկ է այս սոսկեաւ լուսաւորութեան համբու մէջ քայլել, եթէ չ'են ուղեր յեանորդ գտնուել եւ մութով պաշարուիլ զլսովին:

Ո՛հ «Ծանեաւ էչն զմտուր իւր:» եւ եթէ դեռ ականջները կախելով հիմայ ախտը կը մտնէ, միշտ զուարթ անկէ դուրս կ'ընէ, այնքան Յրտնայի օղը, արօտը եւ դարմանը իրեն ուրախութիւն կը տան...:

Այն ժամանակ ես ալ մեծապատիւ Գրիգոր աղային հետ կը պառայի սրտազին. — Ծանեաւ էչն զմտուր իւր, վասն զի նախապաշարով վրայ եղած ամեն յաղթութիւն՝ լուսաւորութեան մօտ կը տանի մարդկութիւնը որ լսել է բոլոր ազգերը:

Այսօր պատրաստ եմ կրկին պառայուլ, — Ծանեաւ էչն զմտուր իւր, սակայն չ'եմ ուզեր որ ձայնս տուչի մար-

զերու կամ ընտանիքներու գէմ ուղղութիւն: Գրազեա մը ըստեւ. « Նախանձութիւնը կը մեռնին, բայց նախանձը անմեռ է: » Եւ ես կ'ըսեմ. « Էշերը կը մեռնին, բայց էշութիւնը՝ երբեք » աղգերու կամ քաղաքներու մէջ:

Դ.

Կրնայ մէկը հարցնել թէ ինչո՞ւ միտքս, քսան տարիէ ետեւ, այս իտաքը կը յիշէ օտար երկրի վրայ եւ հինոսմին պարագաները երեւան կը հանէ կամաւ: — Անոր համար միայն որ միտք է: Քիչ անգամներ կայի մէջ կը դադրի եւ, եթէ ներկայն արտաքին է, իր ձեռքէն ազատել ուղղելով՝ ապագային կը գիտնայ յայտի փայլուն թելին ներքեւ, կամ մութ անցեալին դողը կ'ընայ եւ իր նախնիքներու փոշիէն դառ կը խնդրէ կեանքի սահուն դէպքերու մէջ: Ահ եթէ այս փոշին ցոյց ապար անիրաւութեան հիմը փառած է եւ իր շէնքը երկար ատեն չը տեւէր, եթէ այս փոշին յայտնէ որ վատութիւնը հետեւութիւն ունի անարգութիւն, անլուսի կեղտ թէ՛ իրեն եւ թէ՛ իր ընտանիքին համար, յուսաբեկ սիրտ մը փոքր միտքով արտաքին չ'զգար, եւ կ'սկսի կեանքին պէս պատուել սիրել ու պաշտպանել:

Ինչ եղան այսօր Մարքսիները, Յրեկները եւ Տէֆթերները: Հրդեհին բովը զամենքը հալեց եւ այնպիսի դանդաղած մ'ըրաւ որ հիմայ անուն չ'ունի բնական (1):

Սակայն իրենց մէջէն ոմանք կարգէ՝ դուրս երեւոյթ մը կը յայտնեն եւ ուշադրութիւնս կը դրաւն մտնաւոր կերպով: Բնութիւնը իրենց այնպիսի թուլութիւն մը տուած է որ չ'են կրնար ուղիղ կենալ եւ միանկ քաղել որ եւ իցէ պարագայի մէջ. պէտք է որ դէպ ի մէկ կողմ հակին, մարդու մը փաթթութիւն տեսակ մը բոյսերու պէս կամ մարդերու ետեւէն երթան ոչխարի նման: Աստութիւն չ'ունին բնաւ եւ ինքնօրէն էութիւնը իրենց այնպէս վտանգաւոր կ'երեւի որ աւելի լաւ կը սեպեն փառքէ զրկուիլ քան թէ առաջ նետուիլ նաեւ ապահով երկրի մը վրայ: Երկիւղը զիրենք կը բռնէ, կասկածը կը հալէ եւ շահը մարմնովին կը կապէ: Իրենց կեանքի երազն է ամեն բանի խառնուիլ, ամեն բանի համը առնուլ, ամեն բան դատել՝ առանց ցաւ մը զգալու, առանց զէն մը կրելու եւ առանց մագ մը կորուստնէրու հրապարակի կամ բազմութեան մէջ: Գաղտնիքը կը սիրեն անոնք վտանգի գաղտնիքը հանգստութիւն կը տայ իրենց: Միտքայի պէս ծածուկ փայտ մը կը բնտենն որ հոն կ'աղբն եւ ծովի ալիքներուն զայրոյթը չ'զգան ամենեւին:

Մէկ խօսքով՝ այսպիսի մարդերու սեռը բարոյական արիւթիւնէն սոսկում ունի, վտանգի բարոյական արիւթիւնը միշտ անթափայ է հայածանքի եւ վտանգի.....:

Իզմիրի Մարքսիներու բեկորը նախ իր մարմնատութիւնը կ'ուրանայ հրդեհին ըրած անապատին ու ահաւել հարուածին մէջ, եւ աւերակներու փոշին տալիք բռնակով ֆրենկութեան շարքան դարանը կը սրահէ մեղմիկ:

(1) Un je ne sais quoi qui n'a pas de nom.

BOSSUET.

ունոր ֆէս մը կը դնէ գլուխը: Երկրորդ՝ ստորին մտքութեամբ մը կը դնէ հետը սիրով կը կապուի եւ անոր թեւը մտած-կ'սկսի քաղել դէպ ի... եկեղեցի: Սեւ օրերու հոսանք, աղօթելու ժամ եկաւ, նաւատին մրրիկի ատեն միայն Աստուած կը յիշէ.....: Երրորդ՝ քաղքի բնական սէրը կ'ուրանայ, վրայէն կը թօթուէ, կը նետէ քաղաք մտաք չը մնայ բոլորով (1): Սուրբ Մարտիկ վարժապետը այրի կը ձգէ իր ինամքէն եւ լուսաւորելու կամ լուսաւորութեան համար եկեղեցոյ սիւներու վրայ կը տնկէ իր աչքը: Համառօտիւ ըսեմ՝ մտքաւոր իր օրհնածը կը նզովէ, պաշտածը կ'առնէ, իր բոլոր կեանքին մէջ հիւսածը կը լուծէ ու կ'սկսի նորէն հիւսել կրօնաւորներու տուած ձեռով. նոր շապիկ եւ նոր վարձար կարել մերկ տղիտութիւնը հագուեցնելու համար, եւ նոր կուսք քանդակել հաւատքը սիրտերու մէջ բորբոքելու միտքով:

Ինչպէս յայտնի կը տեսնուի ազգին սէրը չ'էր որ կը սրահէր իր վրայէն հապա մուրթատութիւնը այսինքն վատ գրգարատութիւն մը զորն որ թշնամիներ իր վրայ քսել էին զինք մրտաւելու համար:

Աս ալ չը բաւէր. իր դարձը փառաւորելու եւ իրբեւ օրինակ ուրիշներուն ցոյց տալու նպատակով՝ մատուցանէր կ'ուղէ շէնք (արդեօք քանի կատու սղոններ է հուսաւորէ զուրկ եղած օրերու մէջ) եւ ազգային կամ լուսաւորելու ինքիւն ալ այս գիւ այն գիւ կը քաշէ, կը քաշէ որպէս զի նոր ձեւի մը խօթէ՝ զայն: Հայերը նախապաշարունով բեռնաւորուած են: Ո՞վ վսեմ պարզութիւն եկաւ իջիւր Հայերու վրայ: Այս օրքան ծանր զգեստներ են. բարոյականի կապ, պատիւի շղարշ, համեստութեան դատի, արգարութեան վերաբիւ, արիւթութեան զրահ, երեսի ջուր, այտի կարմրութեւ, ո՞հ փառած աւելորդութիւններ: Պարզութիւնը որ աղւոր երեւինք, թեթեւանք որ շուտով քաշենք, սկիւթութիւնը որ միւրթերնիս բարակնայ. փոխութեւն ժամանակը եկաւ, ոչ միայն երեսը, այլ եւ բոլոր մարմինը զիմանի մէջ խօթենք որպէս զի մեր անցեալը չը յայտնուի:

Նոր հագուած պէտք է վտանգի նոր տարի եւ նոր դուր եկան: Նոր առաքատ բանալու է վտանգի նոր հով կը փչէ: Լուսաւորութիւն եւ կրթութիւն կ'ենթադրեն միայն փայլիլ եւ ո՞չ բարւոքելիլ: Լուսաւորութիւնը մատայ մ'է, եւ մատայի ողին դուրսը կը գտնուի միայն եւ ո՞չ ներսը: Մարդու ախտերու եւ պակասութիւններու վրայ շատ նայիլ չը դար լուսաւորութիւն տալու տալէն: Անթերի միայն Աստուած է: Մենք պէտք է որ ամեն բանի վրայ աչք խփենք, պէտք է որ սարգինք, տեղ մը ծանր սաք չը կ'սկսենք, պէտք է որ շութափենք, նախ պէս ալիքներու վրայէն անցնենք ոտանց հետք մը ձգելու սրպէս զի ատեն չը կորուստնենք եւ երկու երեք տարիէն Հայաստան կանգնենք իր տալի փառքով...:

Այսպիսի զրութիւնով համոզուած՝ հին մտքաւորութեւ բոլոր հոգը կ'ըլլայ տեսքը ազատել եւ բանի մը յոտակը

(1) Ամեն մտաք կը յիշէ որ իզմիրի հայտը քաղեն մէկ քանի տուն միայն կրակէն ազատեցան:

չը քննել: Չինք կամաւ սրտաւանդի կ'ընէ եւ ձեռքը վեր-
ձին տաւած կ'ուզէ կաւի վրայ սպիտակ գոյն քսել երեւա-
կոյնելով որ այսպիսի պայծառութիւն մը լուսաւորութիւն
խոյն է: Ո՛ր պարզերեւո՛ւ ու սեւափրօտ դրութիւն: Մարդը
դատելու է հազուադէպ եւ ոչ վարքէն, խօսքէն եւ ոչ
դործէն ինչպէս ծառը տերեւէն եւ ոչ պտուղէն կը դա-
տուի: Բայց Աւետարանը ասոր հակառակը կը հաստա-
տէ: Որո՛ւ կը ծախսու Աւետարանը կրօնաւորներու
քով որոնք կրօնք չ'ունին: Եւ մարդ ո՞վ կ'ուզէ թո՛ղ ը-
լայ, եթէ բարի խօսի՛ր բարի է, եթէ մաքուր հաղով՝ մա-
քուր է, եթէ սուրբի ձեւ տանու՛ սուրբ է եւ մենք կ'ստի-
պուինք դուրսէն զինքը պաշտելու: Թէպէտ եւ ներսէն
զինք տեսնք զգուանքով:

Այսպէս է աշխարհքը, եւ աշխարհքը մենք չ'ենք
չինամ: Ինտոր է նէ այնպէս կ'ընդունինք, ընտրելու
տաւեն չ'ունինք, սակեւ ինտութիւն կը սեպենք: Պէտք
է որ հայրենիքի շէնքը կանգնուի նաեւ... կառով: Ետ-
քը, երբ թշնամին կտրի, զան մարմարիտնէ կը շինենք եւ
գուտ սակիով կը զարդարենք իր ձակատը...:

Այսպիսի ծաղրելի թուիք մը եւս բառական չ'է: Այ-
բում եւ միտաւած մտքաբաներուն բեկորը ընկերու-
թիւն մը կը շինէ կամ արիշներուն շինած ընկերութեան
մը կը յարի որպէս զի տաւի զիւրութիւն ունենայ իր նոր
համադրմը իրօք կատարելու: Իր շինած ու բառած պատը
քերել յանգցնողին ձեռքը մէկ, երկու հարուստով կը
կտարէ կամ գոնէ այնպէս կը պատմէ զինքը որ երկար
տաւեն բանի մը չը կրնար ծառայել անիկա: Ուրիշ եւ
աշտուս բանութիւն թշուառ ազգի մը մէջ որ այնքան
անտէրեւելի տեսակ արտօններ է, ու հետեւապէս
ուրիշ ազգայն (վասն զի տաւեն բանութիւն այսպիսի հե-
տեւութիւն անի միշտ) այնքան ազգաբաներու վրայ
որոնցմով մեր սոցորմելի ազգը կ'երի կը լսփի ի վա-
րուստ անտի:

Եւ ինչ կ'ընէր որդեօք ներհակ կաղմը կամ տփրեն-
կաքիւնը սոյն ամենը տեսնելով: — Կը լռէր եւ կուրար
անիծելով, վասն զի իր բարս ուժը կորուստ էր եւ մո-
խիթի վրայ նստած հաղիւ տաւեն ունէր իր փոքր ընտա-
նիքը խնամելու թո՛ղ թէ ազգը որ մեծ եւ զիւրազրգիւ
ընտանիք մ'է: Հոսպա Ազնաւորները, անոնք ալ կը լը-
ռէին չ'ենք ըսեր Աքիլլէսին պէս տաղաւարին ներքեւ
քաշուած այլ Յոր երանելիին նման երկու չոր տախտա-
կէ շինուած հիւղի մը մէջ վշտոնգութեամբ:

Ինչ պատեհ տալիս Ֆրէնկուիթեան բեկորին որ քի-
նաւու ողւով պարծի եւ օտար ազգայիններու քով սե-
թեւեթուի իբրեւ ճշմարիտ Խզմիթի դասակ...:

Ս. Ս.

(Պիտի խորանակուի.)

ԳԱՐՈՒՆ

Բնութիւն կեանք կ'առնու, երկիր՝ կը խլրտի,
Դաւարի զարդ մերկ հող հագնելով կը ժպտի:

Սիրտերու մէջ արիւն կ'ենայ, եւ սէր ուժգին
Իր անհուն իզձերով կը վառէ հոգը ներքին:

Չուտ երկինք ու արեւ նոր հարսի պէս սիրուն
Ամպերու քողէ դուրկ՝ կ'երեւին ամենուն:

Կտրան մոլի հովեր եւ մարդ ալ չը յիշէր
Մահաբոյր ձմեռին տաճոյն որ եւ գիշեր:

Օդի մէջ չը տեղար խառն ձիւն սպիտակ,
Եւ կաւի սեւադէմ գոյն չ'առնուր ոտքի տակ:

Երեւուն թշուառներ ցուրտէ չ'են կափկափեր
Կամ նօթի, քուրձի վրայ, տարտելով մրտփեր:

Փափուկ կին գաղանի մորթ չ'առնուր իր վըրայ
Եւ հազով եւ թուքով չը դիմէր որ հոգը կայ:

Արեւին տաքութիւն կուրծքերու տուած կեանք
Երկինքի՛ կապոյտ գոյն, դէմքերու՛ չէկ երանգ:

Մարդերու վըրայ յոյս ապրելու սիրելու
Կը փայլի, եւ վայելք կ'աւանդ լու ի լու:

Ընդհանուր գեղութիւն կարծես թէ ծուալի
Ուր առաջ կ'երեւէր հիւծումըն ցաւալի:

Ո՛ր հրաշք խելքէ դուրս, ակնթարթ մը շատ է,
Որ արիւնը վխտայ եւ մահը փարատէ:

Որ նիհարը կանգնի, անանկը ափսոսի
Եւ արտաւեր արբելով բայտի վրայ ամփոփուի:

Գարուն է փոփոխում եւ նիւթի եւ սիրտի,
Ամենուն վրայէն հին մարդը սրկիթի:

Անտառն նոր մազեր եւ նոր հով կ'ընդունի,
Տունի՛ կանանչ տերեւի նոր հիմայ քող ունի:

Գար անգամ կը փախուի, արտաւեր, լեռի վրայ:
Բնութիւն, զիրկին մէջ, նիւթ չ'ունի անզգայ...:

Գարուն դուարթ բարեւ, իմ հողի եւ մարմին
Բու անեղը հեշտութեան արդ-կ'զգան նորը քամին:

Բարեւ ծառ եւ ծաղիկ, սիրտիս պէս նորածին,
Սիրուն դաշտք ուր դառներ մայելով կը տածին:

Բարեւ ձեզ թռչուններ ընտանի կամ նորեկ,
Եւ դու իմ յոյս ստիակ գրեթէ համը երեկ:

Դուք եկաք եւ արդէն մարդերէ մեկուսի
Բռնքին հետ սրտամութիւն չ'առ հեռու կը խառնի:

Աստուծու կենդանի պատկեր է այս վտեմ,
Որ կողմը եւ գառնամ իր ձայնը կը լսեմ:

Կը լսեմ իր ձայնը, եւ կ'զգամ թէ Հողի
Եւ անեղ եւ անկէտ կը հսկէ կաթողի:

Հաւասար ամեն տեղ, ամեն ժամ եւ բոլոր
Սէր զմեզ անապակ իրեն հետ կը կապէ:

Ո՛հ չորի չունչ տո՛ւր ինձ որ երգեմ մինչ ի մահ
 Կէ տարիմ կոտորելով վառութեան զէմ անահ:

Երգերուս նախասկ զուն ես միշտ չորի սաւրբ
 Քեզմէ ետք գեղութիւն ես կ'երգեմ ձայնով նուրբ:

Շունչ տո՛ւր որ աշխարհով շինեմ երգ արժանի
 Իր գէմքին հայակապ եւ բերնին գեղանի:

Հրեշտակի իր պատկեր ունի սիրտ եւ երես
 Ձինք երգել փառք է ինձ, եթէ զուն կը ներես:

Երբ զինքը կը անհետ շուրթերով ժպտալի
 Ձինքը երբ կը տեսնեմ, ետանդուն, հուրով լի:

Մազերով ոսկեթել, աչքերով երկնադոյն,
 Հազակով նազելի եւ այտով վարդ հանդոյն:

Կարծեմ թէ Սէր ինքնին իջէր է երկրի վրայ:
 Ձինք տեսնող երկնային գրախտի կը հաւատայ:

Ո՛հ Գարուն լուսաղէմ բարեւ քեզ բիւր անգամ,
 Գեղութեան զուն տուիր գիւթումը գորկի զրամ:

Բարեւ քեզ բնութիւն մայր յուսիս, մայր կաթոտ
 Անսպաս իղձերու եւ օրոյ վեհ անօթ:

Թող սերիչ մը երգէ փառք եւ շահ ոսկեկուտ,
 Դու չորի բնութեան սիրտիս մօտ շուտ եկուր:

Որ քեզմով սփոփուիմ եւ գովեմ լիաշուրթ:
 Գեղութիւն եւ գարուն ո՛հ չ'են տար ինձ յագաւրդ:

1863.

ՀՐԱՆՏ

ՄԱՆՐ ԼՈՒՐԵՐ

— Պօլսի մեր յարգի բարեկամներէն մէկը, որ կրօն-
 քով քիչ մը եռանդոտ է, Պօլսո Տատեան մեծապատիւ
 Պէյին մահուան պարագաներուն վրայօք կը գրէ եւ կ'ա-
 ղերուէ որ իր գրութեամբ Արեւմտեանի մէջ հրատարակենք:

Արեւմտեանի ցաւելով կը հարկադրուի այսպիսի աղերս
 մը չ'ընդունիլ եւ հրաւիրել եւս զինքը որ իր ազգային
 սէրը ուրիշ նիւթերու զբաղեցրնէ այսուհետեւ եթէ կը
 փափաղի ազգին ծառայութիւն ընել:

Երբ մեծապատիւ Պէյին խոստովանաւորը եւ ընտա-
 նիքը կը բողբեն՝ մէկու մը ըսելիք չը մնար:

Գերապատիւ Հասունեանը աւելի լաւ կ'ընէր լռել
 քան թէ գլխուն ընդունիլ « աղտեղի գրադարանութիւն »
 բառերը, զորոնք հանգուցելոյն երկրապարտ դաւանե-
 րէն մէկը հրապարակաւ իրեն կը զրկէ որդիական նրբա-
 մտութիւնով:

— Մանչեսթերի մեր յարգի գործակալը կ'իմացնէ
 մեզ թէ ամուսն տասին նոյն քաղքի մէջ գտնուող հայ-
 ազգի վաճառականները հացկերոյթ մը տուէր են Վար-
 դանոսի տունը կատարելու համար: Այսպիսի հայրենա-
 սիրութիւն մը գովեստի արժանի է, վասն զի Վարդան

եւ իր քաջ նիգակակիցները ոչ միայն կրօնքի նահատակ
 են այլ եւ ազգութեան:

Մանչեսթերի ազգայիններու համար կընայ ըստի
 ինչ որ գրագէտ անձ մը կը գրէր իրեն համար, — Որ-
 քան աւելի օտար երկիր տեսայ այնքան տեղի հայրե-
 նիքս սիրեցի (1):

— Ֆրանսայի ութսուն ինը գաւառներուն մէջ գըտ-
 նուած չորքոտանիներուն թիւը հետագայ կերպով կը
 բաշխուի.

3,000,000 ձի, 400,000 էշ, 330,000 ջորի, 10,200,000
 եղջիւրաւոր կենդանի, որոնցմէ 300,000 ցուլ, 2,000,000
 եղ, 5,800,000 կով եւ 2,100,000 եզնիկ, 35,000,000 բըր-
 դաւոր կենդանի որոնցմէ 26,000,000ը մերկնոս ընտած
 սերունդէն եւ 9,000,000 միայն հասարակ սերունդէն.
 1,400,000 այծ եւ այծիկ, 1,400,000 խոզ եւ 3,900,000
 խոզիկ:

Բոլոր Ֆրանսան ունի 5,100,000 հեղատար բնական
 արծա, 2,600,000 շինժու արօտ եւ 6,600,000 հեղատար
 արածուելու դաշտեր եւ տեղեր:

— Օսթրալիի Վակա-Վակա ըստած տեղը հետադրի
 թելը կը կտորի: Բանւորները չ'են գիտեր ինչպէս
 զայն նորոգել վասն զի քաղքէն շատ հեռու կը գտնուէին
 եւ երկաթէ թել չ'ունէին իրենց քով: Քաղաքը երթալ
 զալ՝ գրեթէ երեք օր պիտի տեւէր եւ այն միջոցին հե-
 ղազիրը պիտի լռէր ու անհանգստութիւն պիտի տար
 շատերուն: Բանւորներէ մեկուն կինը եղածը տեսնելով
 կ'առաջարկէ անոնց... իր յրիւզիկը: Վայրկեան մը
 բանւորները կը ծիծաղին այսպիսի առաջարկութեան
 վրայ, բայց շուտով կ'զգան որ յրիւզիկին թելերը կըր-
 նան բանի դալ ու կ'սկսին դանդաղ քակել, ուղղել եւ
 իրարու կապել: Փորձը կը յաջողի եւ յրիւզիկին մը նը-
 պաստով մարդիկ իրենց կարծիքները կ'ընան իրարու
 հաղորդել: Եկու տէ յրիւզիկին մի՛ գովէր այսուհետեւ:
 Ինչ մարդասիրութիւն կ'ինի մը կողմէ որ իր անհրաժեշտ
 զարդէն կը զրկուի եւ տղեղնալու կը դիմանի... լուրե-
 րու համար:

— Վրագրի մը ըսածին նայելով, եզրկատուի մէջ
 անոտուններու հիւանդութիւնը գրեթէ մէկ միլիոն կո-
 տորած բրեր է:

(1) Plus je vis l'étranger, plus j'aime la patrie:

Հասարակութիւն

Ա. ԹՐԻԲՒԼԷ